

Kossuth Lajos „Beszéd a sajtószabadságról” című művének elemzése

„A kinek beszédeiben a gondolatok természetes egymásutánja, a meggyőződés őszintesége, a hév, az erő, a nyelv szabatossága és szépsége, végre a külső előadás kellemessége egyesülnek; a ki szavát mindig csak az igazság, és erkölcs, a haza és emberiség érdekében emeli föl: az nagy szónok” (BELLAAGH 1884: 169).

1. Kossuth Lajos ügyvéd, politikus, újságíró és -szerkesztő, író és szónok volt egyszerre. Írás és szónoklás egymástól elválaszthatatlan tevékenység volt életében. Rengeteget írt, de írásainak csak bizonyos hányadát elevenítette meg szóban, illetve beszédeinek nem mindig maradt fenn írásos változata. Mivel szónoki beszédeinek többségét előre megírta teljes egészében vagy vázlat formájában, az utókor is hozzáférhet ezekhez.

Több oka is van, hogy Kossuth írói és szónoki munkásságát nem választjuk el mindig egyértelműen egymástól. Egyrészt bár a szónokra koncentrálunk, csupán egyetlen hangfelvétel maradt ránk, amelyből intonációjára következtethetünk. (A töredéket tartalmazó III. számú viaszhengert az OSZK Zeneműtára őrzi F-N21 jelzettel; l. még a Magyar Hang-
lemezgyártó Vállalat „Kossuth hangja” című Hungaroton EP 25055 jelzetű, 1977-ben kiadott hanglemezét.) Így az eltelt idő távlatában leginkább csak a néma betű áll rendelkezésünkre: Kossuth a beszédeit vázlatos formában nemegyszer papírra jegyezte. Másrészt

munkásságának méltatói gyakran megfogalmazták, hogy Kossuth írásait is „szónokias irány” jellemzi, nemcsak beszédeit. Erről magunk is meggyőződhetünk, ha Kossuthtól olvasunk.

Írásomban Kossuthnak a sajtószabadságról szóló 1832-ben elmondott beszédét elemzem kommunikációs, retorikai és stilisztikai szempontok alapján. Ezt a beszédet Kossuth 1832. szeptember 5-én a gr. Majláth Antal főispán elnöklete alatt tartott Zemplén vármegyei közgyűlésen mondta el. Harmincéves volt ekkor. Ez volt az első olyan nyilvános beszéde szónoki pályájának kezdetén, amelynek a szövege fennmaradt. A feljegyzések szerint azonban Kossuth már 1824-ben kitűnt Zemplén megyében szónokként. Az elemzett beszéd felhasználása: KATONA szerk. é. n. 1–7.)

Miért éppen ezt a beszédet választottuk vizsgálatunk tárgyának? Vannak olyan Kossuth-beszédek, amelyek közismertek – például a Szeged népéhez intézett, a József nádor köszöntésére elmondott vagy az 1848. július 11-i – ezeket többen, többször elemezték. Mi egy kevésbé ismert szöveg bemutatására vállalkoztunk, hogy megmutassuk, mennyire sokszínű ez is. A beszéd terjedelme ugyancsak mérvadó volt, hiszen egy hosszabb beszédben több lehetősége van a szónoknak kommunikatív képességei felvillantására. Kíváncsiak voltunk továbbá, hogy a fiatal Kossuth milyen hatáskeltő retorikai eszközök birtokában készítette beszédét. „Eszköz mindaz a retorikában, ami a megszólalás megvalósítását célozza”, így az aptum, a dünamisz, az enthüméma, a beszéd létrehozására szolgáló öt kidolgozási fok, a beszéd fajának megállapítása, a beszédrészek és megvalósításuk lehetőségei (ACZÉL 2001: 14–6). Végül maga a téma is aktuális, hiszen a szabad vélemény kinyilvánításának igénye minden kor emberét beszédcselékvsre, tettekre vezérelte.

2. A beszéd tárgya és részei. – A klasszikus retorikából CORNICIUS, QUINTILIANUS munkái nyomán ránk maradt beszédrészek száma hat vagy hét (ACZÉL 2001: 15). Az általuk ismertté vált felosztásból valamennyi beszéd rész megtalálható Kossuth beszédében, így a bevezetés, az elbeszélés, a kitérés, a ténamejelölés és felosztás, a bizonyítás és a cáfolás, valamint a befejezés. A beszéd ilyenfajta tagolása Kossuth görög–római retorikai műveltségéből adódik. A XIX. századi retorikáírók (pl. BITNITZ LAJOS, SZEBERÉNYI LAJOS) is átvették a görög–római időszakból fennmaradt alapvető négyes felosztást (bevezetés, állítás, bizonyítás, befejezés).

A bevezetés szövegrészei a megszólítás és az átvezetés. Kossuth a korhoz és a helyhez illő megszólítással („Tettes Karok és Rendek!” A *tettes* alak a korban sűrűn használt *tekintetes* szóból keletkezett úgy, hogy a belsejében szótagokat rántottak össze) meghatározza a hallgatóknak és magának a retorikai szituációban szánt szerepét, jelzi témája hatáskörét. Az átvezetésben tágabb perspektívából indít, általános erejű igazságot mond ki, amivel kezdetül a határozottságot sugallja. Az átvezetés, ami a hangulatkeltés, figyelemfelkeltés eszköze is egyben, megszorító ellentétes gondolatokból áll („Aki meggyőződését principiumokra nem alapítva, gondolkozásában a szél változása szerint ingadoz, nem érdemli a férfi nevet. Csak az érdemes ezen nevezetre, a ki, bár maga maradjon is egy ellenséges világ közepette, csüggedhetetlen bátorsággal védi azt, a mit igaznak lenni lelkében elesmért”). Az átvezetésben Kossuth saját személyét állítja előtérbe. Ez nem csupán lelki igény kifejeződése, hanem tanult és tudatos szónoki fogás is (SZIKSZAINÉ 1994: 49). Mivel beszéde saját személyétől veszi kezdetét, alkalmas a bevezetés szövegfunkciói közül a jóindulat megnyerésére („A gondolkozásban gyakran kedvtelve elmerülni szokott életemnek nem kevés idejét fordítottam én a sajtó kérdésének [...] minden oldali megfontolására, feszített figyelemmel vizsgáltam azt [...], s mind ezek után szívvéremmel egybeolvadt meggyőződéssel hiszem: [...] ily meggyőződésben élván s így kívánván meghalni, felállok még egyszer...”). Határozottságát erősíti meggyőződése, amelyet beszédének makroszerkezeti egységeiben módosítva megismétel:

„vegyenek el mindent tőlünk, csak a szabad sajtót adják meg, s nemzetem szabadsága, nemzetem boldogsága felől kétségbe nem esem”

1. „vegyenek el mindent, csak szabad sajtót adjanak, s a szabadságnak nem egy osztályt különösen, hanem egész kedves nemzetemet közösen boldogító fejlődése felől kétségbe nem esem”
2. „vegyenek el mindent, csak szabad sajtót adjanak, s nemzetem szabadsága, boldogsága fölött kétségbe nem esem”

Az ismétlés funkciója: Kossuth alapelveinek állandóságát sugallja, ezáltal a határozottság érzetét kelti, illetve a hallgatóság figyelmét nem engedi lankadni beszédének egész folyamán, s kíváncsiaknak a hallgatóság emlékezetébe vésését éri el. Kossuth sokszor hangoztatja beszédében meggyőződését, így kelt hallgatóiban is meggyőződést. BELLAAGH ALADÁR szerint szóról szóra illik Kossuthra is, amit Mirabeau mondott Robespierre-ről: „Az az ember még csinál valamit, mert minden szót hisz, amit mond” (BELLAAGH 1884: 266).

Kossuth a bevezetésben megadja beszédének témáját („felállok még egyszer, hogy a tettes KK. és RR. közepette az annyiszor hasztalan védett sajtó szabadsága mellett felszólamoljak”). Utal az előzményekre, miszerint nem először szólal fel az ügy érdekében. Elszántságát, határozottságát egy hasonlattal példázza, egyben nyomatékosítja („nyílt homlokkal szólamlok fel, bárha visszhang nélkül hangozzanak is el szavaim, mint a pusztában kiáltó vándornak hangjai”). Hangneme a bevezetésben szenvedélyes, érzelmektől áthatott, majd a rész végén átmenetileg nyugvópontra tér.

A t á r g y a l á s (a 2. bekezdés) elején találkozunk azzal a Kossuth által gyakran alkalmazott fogással – tudniillik nem kezd az ügy előzményeinek (itt: a sajtószabadság mellett szóló érveknek) a részletes taglalásába, hogy ne untassa a hallgatóságot –, amelyért kritikusai dicsérték. Az ügy előzményeinek ismeretére mint közös előismeretre támaszkodik („eszmérjük mindnyájan”). Ennek megléte a sikeres kommunikáció feltétele is. A hallgatóság jóindulatának megőrzését e részben a felkészületlenség toposza („e tárgyban úgy is alig tudnék újat mondani”) és a szerénység toposza („a kit ezen világot terjesztő munka [ti. Dessewffy József – R. T. K.] meg nem győz, annak szűkebb értelmem, s gyengébb erőm úgy is hiába szólna”) biztosítja.

Kossuth a Pesti Hírlap 32. számának vezércikkében és Feleletében részletesen kifejtette a nemzeti ügyek rendezésének három szakaszát, amelyek közül az első az agitáció (az emberek meggyőzésére irányuló tevékenység), a második a diszkusszió (vita, eszmecsere), a harmadik a cselekvés. Azt írta, hogy előadásainak modorát az határozza meg, hogy melyik stádiumban van az ügy: „legyen – gondolám – a’ szó melegebb, hol figyelemre, részvétre kell gerjeszteni, legyen szárazabb, taglalató, a’ hol részletes fejtegetésekbe bocsátkozik, és ismét támogassa az ész okait a’ szívőstönök gerjedelmeivel, midőn cselekvésre buzdítás kerül szőnyegre” (KOSSUTH 1841: 174). 1832-re a sajtószabadság ügye a cselekvésre buzdítás fázisába ért. Ennek megfelelően Kossuth beszédében az észérvekre támaszkodva az érzelmekre kíván hatni („én csak az érzésre hivatkozom”). Röviden meg is indokolja szenvedélyeket célzó érzelmi szándékát. Elsőnek Kolumbusz történetét eleveníti fel („s valamint Columbus okokkal nem bírván az eszméretlen világ létele felől meggyőzni a makacsul tudatlan tanácsot, szívének érzeménnyire hivatkozott”). Ezzel növeli a bizalomérzetet és a szemléletességet. Szavahihetőségét fokozza, hogy párhuzamba állítja Isten létezését állításának igazságával („valamint minden ember az Istenség lételet szívében érzi, szívemben érzem én is állításom igazságát”). Az ezt követő felszólításokat magához és a hallgatósághoz intézi („s csak vetkezzünk ki az önzés lepléből, csak felejtkezzünk el arról, hogy egy mások lenyomásával privilegizált osztálynak tagjai, hogy magyar nemesek és arisztokraták vagyunk”). A T/1. igealakok a szolidaritásorientáltság kifejezőeszközei. Kossuth kérésének

teljesülése lehet a továbbblépés feltétele. A hangnem újra szenvedélyes. A partikula (*csak*) szokatlan helye feszültségekeltő hatású.

Az elbeszélés végén kis k i t é r ő következik („csak egy ujmutatást engedjen a tettes KK. és RR. kegyessége, s ez ebből áll”). Ez átmenetet képez a téma megjelöléshez és a -felosztáshoz. A kitérés, amint a neve is mutatja, az ügyön kívül eső, leíró formájú szövegrész, mégis az ügy érdekeit, a szónok céljait szolgálja. Tekinthejtjük illusztrációnak is (ACZÉL 2001: 79–80). Az egymást követő tagmondatok, mondatok felépítése párhuzamos, közös bennük a „nincs és nem is volt egy is” szerkezet, amely állítást fejez ki rendhagyó módon. Ugyanakkor a mondatok között ellentét húzódik: a nép és a hatalom birtokosainak érdekei ellentétesek a sajtószabadság ügyében. A kérdés az, hogy a hallgatóság kinek az oldalára áll („s mi, egy szabadnak vélt constitucionális nemzet tagjai, kihez fogunk kívánatinkkal inkább hajlani: a szabad nemzetekhez-e vagy a despotákhoz?”). Kossuth ironizál, hiszen ez nem lehet kérdés. A kérdés itt a válasz meghatározásának eszköze. Az elbeszélés anaforikusan zárul („véleményem ügyében a tettes KK. és RR. fennen érzelmekre vagyok bátor hivatkozni”).

A 3. bekezdésben Kossuth felvezeti a bizonyító/cáfoló részt („Méltóztassanak mégis megengedni, hogy némelyekre nem annyira véleményem támogatására, mint a hallott ellenokok megczáfolására röviden megillettek”). Alázatosságával, tiszteletteltségével továbbra is fenntartja hallgatósága jóindulatát. A követhetőség érdekében felsorolja, írásban számmal jelöli, hogy vitapartnerei szerint mikre lehet veszedelmes a szabad sajtó („Azt mondják, kik vélem nem egy értelemben vagynak, hogy a szabad sajtó kicsapongásai által veszedelmes lehet 1. a kormánynak, 2. a közcsendességgnek, 3. a vallásnak, 4. hazánk polgári alkotmányának, 5. az individuumok személyes becsületének”). Ezt a részt tekinthejtjük a t é m a m e g j e l ö l é s é n e k é s f e l o s z t á s á n a k. A téma a szónok saját véleménye. Kossuth ebben a részben nem fejti ki a véleményét, de látenszen minden mondata sugallja azt, majd a szöveg legvégén konkrétan meg is fogalmazza („Nem büntetlenséget javallok én tehát, nem korlátozatlan licentiát, csupán a preventiva censurának előttem rettenetes ideája az, a mely ellen harczolok [...] Én a sajtó szabadságára voksolok!”). A téma öt részre osztása sejteti annak összetettségét. A szónokon múlik, hogy röviden, a hallgatóság figyelmének fenntartásával rendezni tudja-e gondolatait.

A b i z o n y í t á s é s a c á f o l á s a leghosszabb része a szövegnek (4–8. bekezdés). Kossuth kétoldalú bizonyítást végez: ismerteti és cáfolja az ellentétes véleményt, majd saját állásfoglalását hangoztatja. A téma felosztásának sorrendjében megcáfolja, hogy a szabad sajtó veszélyes lehet a kormánynak, a „közcsendességre” stb., illetve rámutat, hogy a szabad sajtó valójában minek („a babonának”) árthat. Rendhagyó módon cáfolja azt az állítást, hogy a szabad sajtó árthat a polgári alkotmánynak: árthat, ha a polgári alkotmány rossz és igazságtalan. Rámutat az összefüggésre, amelyet felismer: a sajtó szabadságának feltétele az alkotmányosság („hogy a szabad sajtó polgári alkotmányunknak veszedelmére volna: ez meglehet; nem akarom én feszegetni, mennyire jó és tökéletes azon polgári alkotmány, mely a nép egy osztályának privilegiumán épül, meglehet, hogy a szabadságok talán éppen ellenkezésben állanak a szabadsággal [...]; meglehet, hogy a hol egy részen privilegiumok vannak, ott a másik részen természetesen szolgátság és megszorítás találattik; én ezt vitatni nem akarom, csak egyet állítok: constitúciónk vagy jó és igazságos, vagy rossz és igazságtalan”). Kossuth érvekkel bizonyítja be, és magyar, francia, német példákkal támasztja alá, hogy a szabad sajtó támasza lehet a kormánynak, a vallásnak stb., sőt azoknak előnye is származhat belőle. Példái hitelessé, szemléletessé teszik beszédét. A témafelosztásnak megfelelően feldarabolt szövegrész tematikai egységét egy hol nyíltan megfogalmazott, hol látenszen meghúzódó érv teremti meg, miszerint „constitutionális országban” élünk. Márpedig a constitúciónak a szabad sajtó a támasza, a cenzúra pedig mint a szabad sajtó gátja, káros. Ez a bizonyítás tárgya.

Kossuth hangneme e részben méltóságos, határozottsága fokozottabb. Határozottsága érveiből és személyes meggyőződéséből fakad. Nyíltan kimondja véleményét („én úgy tartom”, „én úgy hiszem”, „egyet állítok”). Érvelésének sajátossága, hogy a célt elérhesse, egy távolabbi pontra irányítja a hallgatóság figyelmét, hogy a közelebbi érdekében annál inkább jóakaratot tudjon kelteni. Pl.: „Továbbá: azt állítják némelyek, hogy a sajtó szabadsága a közcsendességnek veszedelmére légyen. Én úgy tartom, a közcsendesség a közértelmességre (intelligentiára) és közvagyonosságra, mint valóságos hypomochlionra nehezkedik; ha a népnek nagyobb osztálya értelmes és vagyonos, a közcsendesség bódult háborgatásától nem kell tartani. – Vagyonossá, értelmessé nélkül, a szerencse tehet ugyan egyeseket, de nem egész nemzeteket, mert ezeknek előhaladása kevésbé függ a sors kedvezésétől s inkább a nemzeti alkotó erők helyes kifejtésén alakul. Ha tehát egy nemzetet vagyonossá csak az értelmesség tehet, az értelmességet viszont csak a vélemények szabados surlódása fejtheti ki, s ez szabad sajtó nélkül meg nem eshetik: a szabad sajtó tehát, jó törvények mellett, a melyek szintúgy a szabad sajtó természetes következtetései, örje és el nem rontója a közcsendességnek.” – Az idézet alkalmas arra, hogy érzékeltessük, hogyan irányítja Kossuth a hallgató gondolatait. Láttatja az összefüggéseket, s logikus gondolkodásával meggyőz. Egyes állításai logikailag kapcsolódnak egymáshoz úgy, hogy pontos következtetési láncot hoznak létre (ACZÉL 2001: 42).

A b e f e j e z é s (az utolsó két bekezdés) anaforikusan visszautal az elmondottakra („ezen észrevételeket kívántam az alkalomnak szabadságával élve, alázatosan előterjeszteni”). Kossuth átfut beszéde főbb pontjain, röviden értelmezi mondanivalóját: védi a kormányt, a közcsendességet, a társasági élet fő céljait, a személy és a vagyon biztonságát, a cenzúra ellen a sajtó szabadságáért harcol. A jóindulat megnyerése céljából újra előtérbe állítja saját személyét, s ezáltal a hallgatóság érzelmeire is hatással van („s történjen bár vélem akármi is, míg csak élek, utolsó erőmmel is harcolni meg nem szünök”; „ha csak törvény által meg nem tiltatom”; „önszemélyem szerencséjén egész életem lefolyása alatt egy nem kedvező csillagzat uralkodik, s maroknyi napjaim boldogsága iránt mellemből kialakult a kíváncsi indulata, de hazámat mindenekfelett szeretem és minden óhajításom azon egyben egyesül...”). Közönsége érzelmeit választékos, fennkölt stílusával is befolyásolja. Határozott kijelentésével beszéde tetőpontjára ér („vagy nyomtatási szabadság, vagy a szabadság elnyomása. Út közép nincs! Én a sajtó szabadságára voksolok!”). A felkiáltó mondatokkal felkorbácsolja sajtó és közönsége indulatait.

3. A beszéd stílusát megteremtő és meghatározó tényezők.

– Minden szöveg stílusát a közlemény tárgya, vevője, célja, műfaja, a közlő egyénisége, a közlési csatorna, a közlési körülmények, a nyelvi kód, a közlés formája, a beszéd társak egymáshoz való viszonya és a korlátlás teremti és határozza meg (SZIKSZAINÉ 1994: 11). Kossuth beszédének stilisztikai elemzésekor először e tényezők hatását vesszük figyelembe. A beszéd elmondása óta eltelt idő azonban néhány esetben megghiúsítja törekvünket. Így például nincsenek közvetlen ismereteink a beszédhelyzetről, illetve a beszéd társak egymáshoz való viszonyáról. De következtethetünk rájuk a beszédből.

A magyar sajtó szabadságának kivívása, a sajtó szabadság előnyei, valamint Kossuthnak az ügygel kapcsolatos lelki világa egyszerre t á r g y a a b e s z é d n e k. Ennek megfelelően alakul a stílusa, a külvilág bemutatásában, a helyzetfestésekben sok az objektív elem, ugyanakkor a személyes érzések változatos formákban jelennek meg: természetes, köznyelvi formában („én csak az érzésre hivatkozom”, „szívemben érzem én is állításom igazságát”), szokatlan szóhasználattal (pl.: „szívvéremmel egybeolvadt meggyőződés”), metaforaként (pl.: „önszemélyem szerencséjén egész életem lefolyta alatt egy nem kedvező csillagzat uralkodik, s maroknyi napjaim boldogsága iránt mellemből kialakult a kíváncsi indulata”).

Kossuth hallgatósága a vármegyei közgyűlés volt, szűkebb közönség, nagyfokú műveltséggel. Az ilyen típusú közönség megnyerésére akkor van nagyobb lehetőség, ha az előadásban hangsúlyosabbak az érzelmi érvek és hatások. Kossuth jól tudta ezt, ezért a hivatalos fórumnak kijáró hivatalos megszólítással („Tettes Karok és Rendek!”) és hivatalos fordulatokkal („méltóztassanak mégis megengedni”, „ezen észrevételeket kívántam az alkalomnak szabadságával élve, alázatosan előterjeszteni”, „de méltóztassanak balra nem érteni”), illetve a szakértő közönség számára érthető utalásokkal („engedjék a tettes KK. és RR., hogy emlékezetüket azon időszakaszba vezéreljem, midőn a vallás gúnyolása az íróknak egy bizonyos osztályánál csaknem divattá változott. A ki az angol, francia és német litteratúrával esmérletes, úgy hiszem, nem fogja tagadni, hogy a mit csak a csalfa kevésységben felemelkedett emberi ész és elmesség e tárgyban mondhat, mind mondva, írva és nyomtatva van”) párhuzamosan az irodalmi nyelvváltozatba illő szavakat és formákat is használ, amelyekkel az érzelmekre hat, például átkozódik, szokatlan szavakat használ („A mi a kormányt illeti, ama bősziült fenevad, kinek átkozott légyen mennyen, földön emlékezete, Robespierre – embervér özönéből kezébe ragadván egy eltévelyedett nemzet kormányát, mindenekelőtt eltörle a sajtónak s általa a véleménynek szabadságát”), fenyeget, axiómával él („Nincs veszedelmesebb dolog, mint a kormányt s annak tagjait régióba helyheztenni, hogy oda a nép szabad szava fel ne juthasson, – a mely pillanatban egyes személyek bálványai kezdenek lenni az uralkodók, megszűnnek a népnek kedveltjei lenni”). Kossuth mindvégig tisztelettudó és alázatos, ez a hallgatóság jóindulatának felkeltésében és fenntartásában kulcsfontosságú. Ezzel párhuzamosan magabiztos, határozott, s a hallgatóság véleményének megváltoztatása érdekében nem riad vissza az ironizálástól sem.

A s z ö v e g f a j t á j a tanácskozó beszéd, m ű f a j a politikai beszéd. Kossuth a jövőt tárja elének a sajtó szabadságából fakadó előnyök és a szabadság megvonásával járó hátrányok bemutatásával. A szövegben a műfajnak megfelelő, a szónok személyes indulataiból (félelem és remény) fakadó, az ítélő-szemlélő hallgatóság értelmére és főleg érzelmeire ható kifejezőeszközök megléte és az ezeket meghatározó szabályszerűségek érvényesülése tapasztalható. A beszéd c é l j a a sajtószabadság előnyeiről való meggyőzés. É l ő s z ó b a n hangzott el, ezért sok benne a módosított ismétlés, és alapjában véve természetes a szóhasználat, de az írásos forma műgondja is érzékelhető egy-egy szokatlan szóhasználaton, hosszabban kifejtett gondolatmeneten. F o r m a i l a g tíz bekezdésre tagolódik a szöveg. Az egy-egy bekezdésbe sűrített gondolatok szigorú logikai rendben követik egymást, a közöttük lévő kohézió rendkívül erős, ami elmondható a bekezdések közötti szövegösszefüggésről is. Megfigyelhető, hogy Kossuth hosszú, többszörösen összetett mondatokban fejt ki gondolatait. Egy-egy hosszabb mondatában az alakzatok közül a módosított ismétlést használja. Az ismétlés e fajtája egyszerre kelti fel az azonosság és változás érzését azzal, hogy a visszatérő elemek új szöveggörnyezetbe kerülnek, a változó motívumok viszont ugyanazon viszonyok közé. A kiszámíthatóság és a váratlanság feszültségkeltő hatású, ugyanakkor alaktani és mondattani viszonyok ismétlődését jelenti (SZIKSZAINÉ 1994: 130). Íme két példa: „én csak az érzésre hivatkozom, s valamint Columbus okokkal nem bírván az esméretlen világ létele felől meggyőzni a makacsul tudatlan tanácsot, szívének érzeményire hivatkozott – valamint minden ember az Istenség lételét szívében érzi, szívemben érzem én is állításom igazságát: A sajtó szabadságának jóvoltával bíró szabad nemzetek között nincs s nem is volt egy is, mely az első s legbecsesebb kincse gyanánt nem őrzéné – a constitutionalis institutiókra s az önkény vas járma alól menekedésre törekedő nemzetek között nincs s nem is volt egy is, mely azt nem óhajtotta s megnyerni teljes erővel nem iparkodott volna”. A következő mondat hasonló szerkezeti elrendezésű, de az előbbivel ellentétes tartalmú gondolatot fogalmaz meg: „Ellenben nincs s nem is volt absolutismusra vágyó kormány, nincs vagy nem volt

despota, ki a szabad sajtót véteknek ne kiáltotta s önkényének egész tehetségével elnyomni ne törekedett volna”.

Kossuth egyénisége is meghatározta beszédei stílusát. Szónoklatai szociális érzékenységének, értelmi és nyelvi képességeinek, műveltségének stb. lenyomatai. Szónoki szándékának megvalósítása nem eshetett nehezére, hiszen legtöbbször megegyezett személyes szándékával. Legtöbb szónoklata szenvedélyeket célzó érzelmi szándékú volt, s ennek megfelelően a pátosz hatotta át. Ez stílusában is megnyilvánult, hiszen pátoszt fennkölt stílussal, alakzatokkal és szóképekkel hozott létre. Előadása olykor drámai volt, beszéde apró mondatokra szakadozott. Máskor a szerkezetek bonyolításával törekedett hatáskeltésre. Megfigyelhető, hogy a szenvedélyeket célzó érzelmi szándék gyakran kiegészült az értelem szándékával. Kossuth beszédeiben szívesen tanított, érvelt, vont le erkölcsi tanulságot. Ilyenkor stílusa szükségképpen egyszerű volt. A sajtószabadságról szóló beszéde a szükségnek megfelelően kíméletes, ugyanakkor olykor ostromzó, indulatos, de mindig stílusos. Hevességet az ügy kedvezőtlen állása váltott ki belőle, és az, hogy mérhetetlenül szerette a hazáját és az embereket.

Beszédeit lelkesedéssel fogadta közönségének nagyobb része – ezt a korabeli feljegyzésekből tudjuk, hiszen vannak olyan beszédei, amelyeknek mondatai után zárójelbe beszúrta az írnok a fogadtatásról szóló megjegyzéseket. Így feltételezhetjük, hogy általában megtalálta a korízlásnak megfelelő gondolatokat, szavakat, formákat. Tudta, hogy a legvilágosabb és legnagyobb igazságok is csak úgy törnek maguknak utat a közönség szívébe, ha tetszetős alakban jelennek meg. Kellő tapintattal választotta ki tehát a szükséges szavakat. Gyakran egyetlen szóval meg tudta hatni közönségét. A szöveg arányos szerkezete, ritmikus felépítése (a párhuzam, az ellentét, az ismétlés, a halmozás ritmikus prózát teremt), paralelizmusa, szimmetriája pedig elősegítette a tények könnyű megértését. Persze akadtak olyanok is, akik nem ismerték el tehetségét, képességeit, például gr. Széchenyi István vagy Illyés Gyula, aki így írt: „elég közepes nyelvművésznak kell tartanunk, mondatai tele vannak latinos-sággal, germánizmussal, stílusa nemegyszer, a pátosz csúcsán, dagályossá válik” (ILLYÉS 1987: 8).

4. A beszéd szó- és kifejezőkészlete, a szórend stilisztikai hatása, a mondat szerkesztéssel összefüggő funkcionális sajátosságok stilisztikuma, a beszéd képi szintje és alakzatai. – A szóstatisztikai vizsgálat szerint Kossuth beszédében leggyakrabban (19-szer) a *szabad sajtó* szó szerkezet fordul elő. Ez nem meglepő, hiszen a beszéd tárgya ez. 42-szer bukkan fel a *szabad* szó és származékai, ezért ez tekinthető a beszéd kulcsszáva. 24-szer olvasható a *sajtó* és származékai; 15-ször a *censura* és származékai; 14-szer a *nemzet* és származékai, illetve az *igazság* és származékai; 13-szor a *kormány* és származékai; 10-szer az *én*, valamint az *erő* és származékai. Az átlagosnál gyakrabban találkozunk a *constitutio*, az *értelem*, a *közcsendesség*, a *nép*, a *te[kin]t[e]tes*, a *törvény*, az *uralkodik* (az előfordulás gyakorisága: 9); az *él*, a *KK.*, az *RR.* (8); a *vallás*, a *vélemény* (7); az *osztály*, a *veszedelem* (6) szóval és/vagy származékaival. Ezek Kossuth beszédének pillérei, egyben szándékának, alaphangulatának, vérmérsékletének kifejezőeszközei. Nem gyakoriak, de jellemzők még Kossuth stílusára a következő szavak, szó szerkezetek: *balvélemény*, *embervér*, *fenevad*, *szívvéremmel egybeolvadott meggyőződés*, a *lélek meggyőződése*, a *kormány célzásai*, a *kormány trónusa*, *trónusának oszlopai*, a *vallásnak szent igazságai*, a *vélemények szabados surlódása*, a *vélemények harca* stb.

A rendhagyó kossuthi szórend, mondatrend, a körmondatok és olykor a kötőszó halmozása jellegzetessé teszi a szöveget. A szokásos szórend megváltoztatásának hírértéke van az értelmi árnyalatok, a hangulati eltérések és a nyomaték érzékeltetésé-

ben (SZIKSZAINÉ 1994: 92). „Út közép itt nincs!” – kiált fel Kossuth beszéde végén. Indulatát jelzi a felkiáltó mondatfajta, a rövid terjedelem és a szokatlan szórend. A mondat élén álló „út közép” a lehangsúlyosabb rész. Eszköz a hallgatóság döntésének befolyásolására. Kossuth gyakran megszakította a gondolat ívét egy-egy közbeékeléssel („Csak az érdemes ezen nevezetre, aki, bár maga maradjon is egy ellenséges világ közepette, csüggedhetetlen bátorsággal védi azt, a mit igaznak lenni lelkében elesmért”). A mellékmondat többször megelőzi a főmondatot, attól függően, hogy mi a hangsúlyos. Van, amikor az alany fontos: „Aki meggyőződését principiumokra nem alapítva, gondolkozásában a szél változása szerént ingadoz, nem érdemli a férfi nevet”. Előfordul, hogy a feltételes mellékmondat kerül a főmondat elé hangsúlyozván, hogy a feltétel teljesülése meghatározza a továbbiakat: „Ha jó és igazságos, kiállja a vélemények szabad surlódásának tűzpróbáját; ha rossz és igazságtalan: bukjon, én az igazságtalant védeni nem akarom, s ha igazságtalan, a törvényhozás útján igazságost óhajtok behozva látni”. Ezek a megoldások feszültségkeltő hatásúak. Ugyanannak a kötőszónak az ismétlése azonos mondatrészek előtt vagy után egyformán nyomatékosítja mindegyiket („Ha volna társaság, hol akár a kormányt, akár a közcsendességet, akár a társaságos élet főcéljait, a személy és vagyont biztonságát akár szóval, akár tettel, akár írással büntetlenül gázolni megengedtetne, inkább a libia pusztának fenevadjai közt kívánnék élni, mint ily társaságban”).

A körmondat (periódus) is fokozza az emelkedett hangulatot. Ez „olyan művészien megszerkesztett, szabályos elrendezésű és ritmikus többszörösen összetett mondat, amely a tartalmat részletesen fejti ki” (SZIKSZAINÉ 1994: 105). Kossuth beszédében több példát is találunk erre a retorikus mondat szerkezeti-szövegszerkezeti típusra (SZIKSZAINÉ 2002: 64). A teljesség igénye nélkül kiragadtunk a szövegből két példát. (A körmondat szerkezetének megjelenítési módját V. RAISZ RÓZSA tanulmányából kölcsönöztem, vö. SZIKSZAINÉ 2002: 62–77.)

- ¹Hogy a szabad sajtó polgári alkotmányunknak veszedelmére volna;
- ²ez meglehet;
- ³nem akarom én feszegetni,
- ⁴mennyire jó és tökéletes azon polgári alkotmány,
- ⁵mely a nép egy osztályának privilegiumán épül,
- ⁶meglehet,
- ⁷hogy a szabadságok talán éppen ellenkezésben állanak a szabadsággal,
- ⁸mert a valódi szabadság egy és közönséges,
- ⁹ennek nincs pluralisa;
- ¹⁰meglehet,
- ¹¹hogy a hol egy részen privilegiumok vannak,
- ¹²ott a másik részen természetesen szolgaság és megszorítás találtatik;
- ¹³én ezt vitatni nem akarom,
- ¹⁴csak egyet állítok:
- ¹⁵constitúciónk vagy jó és igazságos,
- ¹⁶vagy rossz és igazságtalan.

Kossuth háromszor ismétli meg a „meglehet” főmondatot, azonos típusú alanyi mellékmondatot rendelve alá (1., 7., 11. tagmondat). A beszéd elején, közepén és végén is megismételt főmondat a szabályos elrendezés érzetét kelti. Az egész mondat az alá- és mellérendelés bonyolult szövevénye. A szimmetrikus, paraleliztikus és ritmikus szerkesztés szembetűnő. Az ismétlés, a rövid és a hosszú tagmondatok váltakozása teszi ritmikussá a szöveget. A 3. és a 13. tagmondat is főmondat, mindkettő Kossuth attitűdjét fejezi ki. Mindkettő az előtte álló főmondatall áll szorosabb mellérendelői viszonyban. Közös bennük az

E/1. alany, valamint a „nem akarom” szerkezet ismétlődése. A 14. tagmondat mint főmondat ellentétes viszonyban áll a 13. tagmondattal. Mindkettőnek a szónok személye az alanya. Az E/1. alany folyamatos jelenléte által kijelöli a hallgatóság számára azt a perspektívát, ahonnan a szónok a beszédben kifejezett világot láttatja (SZIKSZAINÉ 2002: 27). A grammatizáltság és a bonyolítás az érvelést szolgálja, és patetikus jelleget kölcsönöz a mondatnak. A mondat végén lezárul a belső tartalom, a mondat tovább már nem nyújtható.

- ¹A kit ezen világot terjesztő munka meg nem győz,
- ²annak szűkebb értelmem s gyengébb erőm úgy is hiába szólana, –
- ³én csak az érzésre hivatkozom,
- ⁴s
- ⁵valamint Columbus
- ⁶okokkal nem bírván az esméretlen világ létele felől meggyőzni a makacsul tudatlan tanácsot,
- ⁵szívének érzeménnyire hivatkozott –
- ⁷valamint minden ember az Istenség lételet szívében érzi,
- ⁴szívemben érzem én is állításom igazságát:
- ⁸vegyenek el mindent,
- ⁹csak szabad sajtót adjanak,
- ¹⁰s a szabadságnak nem egy osztályát különösen, hanem egész kedves nemzetemet közösen boldogító fejlődése felől kétségre nem esem, –
- ¹¹s csak vetkezzünk ki az önzés lepléből,
- ¹²csak felejtkezzünk el arról,
- ¹³hogy egy mások lenyomásával privilegizált osztály tagjai,
- ¹⁴hogy magyar nemesek és arisztokraták vagyunk,
- ¹⁵s lelkem ama komoly meggyőződésének ügyében a tettes KK. és RR. tulajdon érzelmét divánnak merem választani,
- ¹⁶csak egy ujjmutatást engedjen a tettes KK. és RR. kegyessége,
- ¹⁷s ez ebből áll:
- ¹⁸A sajtó szabadságának jóvoltával bíró szabad nemzetek között nincs s nem is volt egy is,
- ¹⁹mely az első s legbecsesb kincse gyanánt nem őrzene –
- ²⁰a constitutionális institutiókra s az önkény vas járma alól menekedésre törekedő nemzetek között nincs s nem is volt egy is,
- ²¹mely azt nem óhajtotta s megnyerni teljes erővel nem iparkodott volna.

Ebben a körmondatban a hömpölygő mellérendelést ([2.—3.—4.]→[8.↔9.—10.—11.—12.—15.]—16.;17.←18.—20.) alárendelések tartóztatják föl néhány ponton (a 2.-nak alárendeltje az 1., a 4.-nek az 5. és a vele kapcsolatos viszonyban álló 7., az 5.-nek a 6., a 12.-nek a 13. és a vele kapcsolatos viszonyban lévő 14., a 16.-nak a 17., a 18.-nak a 19., a 20.-nak a 21. tagmondat). Izgalmat, feszültséget kelt az effajta mondat szerkesztés, amelyből többet is találunk a Kossuth-szövegben. Megfigyelhető, hogy a mellérendelő tagmondatok között néhány egy-egy tömböt alkot tartalmilag és mondatfajtaját tekintve is. A körmondatban több mondatfajta előfordul: a mondat elején (1–4. tagmondat) és végén (17–21.) kijelentő tagmondatok követik egymást, a mondat belsejében pedig felszólító tagmondatok (8., 9., 11., 12., 16.) sorakoznak. A fentiek alapján a körmondatot kiindulóponttra (Kossuth állításáról saját érzései alapján kívánja meggyőzni hallgatóságát), tetőpontra (az elérendő cél érdekében megfogalmazza a teendőket) és nyugvópontra (a szabad sajtó a szabad nemzetek számára megőrzendő érték, a leigázott nemzetek számára pedig megteremtendő érték) tagolhatjuk.

A beszédet a benne található szókép és alakzatok szemléletessé, hatásossá teszik és egyedítik. A szóalakzatok közül legtöbbször a metafora gazdagítja a beszédet („gondolkozásában a szél változása szerint ingadoz”, „s ügyem szentségére támaszkodva”, „nyílt homlokkal szólamlok fel”, „a kormány trónusa”, „trónusának oszlopait”, „s csak vetkezzünk ki az önzés lepléből”, „vélemények surlódása”, „a censura az önkénység karakterét viseli”, „mindég idegen növény marad”, „az önkény vas járma alól”, „mellemből kialudt a kívánságok indulata” stb.). A megszemélyesítéssel a censura („a censura minden rágalomnak hitelt szerez s maga hegyezi és mérgezi azon nyilatkat, melyeket paizsával feltartóztatni látszatik”) és a sajtó („örje és el nem rontója a közcsendességnek”, „Három napi felszólalásával kivívta a közcsendességet embervér nélkül!”) fizikailag érzékelhetővé válik. Kossuth alkalomlag leszűkíti egy-egy szó jelentéskörét úgy, hogy egyben értéktételeit is kifejezi (kormány – „böszült fenevad”, „szédelgő”). A hiperbola a szabad sajtó megtalálásának eszköze („az első s legbecsesb kincse”). Szokatlan a fülnek a szavak sorrendjének megcserélése („út közép”), prózában az egymást követő szavak, sorok véghangzójának egybecsengése („s mintegy örökös ködbe borítva, alattvalóit nem látva, véleményüket nem sejdítve, óhajtásaikat nem esmérve”, „mind mondva, írva és nyomtatva van”). Ugyanazon szócsoportok megismétlése a mondat meghatározott helyén egyszerre kelti az állandóság és az újdonság érzetét („A sajtó szabadságának jóvoltával bíró szabad nemzetek között nincs s nem is volt egy is, mely az első s legbecsesb kincse gyanánt nem örzené – a constitutionalis institúciókra s az önkény vas járma alól menekedésre törekedő nemzetek között nincs s nem is volt egy is, mely azt nem óhajtotta s megnyerni teljes erővel nem iparkodott volna. Ellenben nincs s nem is volt absolutismusra vágyó kormány, nincs vagy nem volt despota, ki a szabad sajtót véteknek ne kiáltotta s önkényének egész tehetőségével elnyomni ne törekedett volna.”). A befejezés hatásos eleme a tükörszerűen szimmetrikus szerkezeti ismétlődés („vagy nyomtatási szabadság, vagy a szabadság elnyomása”).

A mondataalakzatok közül a kötésszóhalmaz („akár szóval, akár tettel, akár írással”) és az odaértésen alapuló elhagyás jellegzetes a szövegben. A beszédbeli gondolatalakzatok, így a paradoxon („szűkebb értelmem”, „gyengébb erőm”, „mesés áldozatokon”, „önszemélyem szerencsésén egész életem lefolyta alatt egy nem kedvező csillagzat uralkodik”), az oximoron („homályban tündöklő halhatatlan munkáját”, „a gonoszságnak hitegető leplet nyújtott”) és az antitézis („ezen gátlás minden hazugságot az igazság színével ruház fel”) a szerző nyelvi leleményességére utal. A szövegbe ágyazott hasonlatok szemléletesek, a szöveget élénkké teszik („bárha visszhang nélkül hangozzanak is el szavaim, mint a pusztában kiáltó vándornak hangjai”, „nincs veszedelmesebb dolog, mint a kormányt s annak tagjait régióba helyeztetni”, „a közcsendesség a közértelmességre [intelligentiára] és közvagyonosságra, mint valóságos hypomochlionra nehezkedik”, „ekkor felszólamlott egész méltóságában a szabad sajtó s három napok alatt diadalmat vívott ki, mint soha egy monarchának ágyui és bajonettjei”). Kossuth gyakran helyezett egymás mellé azonos szófajú és grammatikai funkciójú, jobbára rokon értelmű szavakat (pl.: *tiltatik* – *gátoltatik*, *gúnyoltatott* – *alacsonyítottatott*, *elnyomva* – *lealacsonyítva*; továbbá: *mondva*, *írva és nyomtatva van*). Valószínű, hogy ezek érzelmi elragadtatásának kifejezőeszközei. A fokozás eszközével is szívesen élt. Megfigyelhető az idézetekben, hogy a fokozás elemei egymáshoz képest érzelmi többletet jelentenek: „A censura mindég idegen növény marad constitutionalis földön, a censura nem ad oltalmat a sajtó visszaélései ellen, sőt erősíti a rosszat, a mely ellen harcolni látszik... Én úgy hiszem, a vallásnak szent igazságai sokkal idvességesebb s dönthetetlen alapokon épülnek, mintsem hogy azokat bármely fondorkodás is nem mondom eldönthetné, de csak meg is gyengíthetné, – s a mi igaz és való, a vélemények harcából még dicsőségesebben tűnik elő”.

Kossuth azt hirdette, amit milliók éreztek, gondoltak, de úgy, mint ő, kifejezni nem tudtak. A fentiek alapján is megállapíthatjuk, hogy jól ismerte, s szívesen használta a képszerűség eszközeit, az alakzatokat, a hatáskeltés, a zeneiség stb. eszközeit. Stilisztaként is tiszteletben tartotta a régit, de újat is alkotott. Gyakran merített elődei és kortársai írásaiból, de az átvétel módjában átszűrődött egyénisége.

R. TOMA KORNÉLIA

A hivatkozott irodalom

ACZÉL PETRA 2001. Retorika. Bp.

BELLAAGH ALADÁR. 1884. Kossuth, a szónok és író. Hazánk. Történelmi Közlöny 2. 1884: 83–106, 166–85, 261–83.

ILLYÉS GYULA szerk. 1987. Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–49-ből. Bp.

KATONA JENŐ szerk. é. n. Az élő Kossuth. Kossuth Lajos válogatott művei. Politikai Remekművek 1. Bp.

Kossuth Lajos 1841. Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól. Pest.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1994. Stilisztika. Bp.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk. 2002. Kossuth Lajos, a szó művésze. Tanulmányok Kossuth stílusművészetéről. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai LXXVIII. Debrecen.

An analysis of “On the freedom of the press” by Lajos Kossuth

Lajos Kossuth (1802–1894) was a statesman, a politician, a lawyer, a journalist and editor, a writer, and an orator, all in one. Writing and speaking in public were inseparable activities in his life. He wrote a lot, but only part of his writings were converted into speeches, and his speeches have not always been recorded or subsisted in writing. However, given that most of his public speeches had been written beforehand (in full or in their main outlines), they continue to be available for us. The present paper analyses his 1832 speech on the freedom of the press in terms of its communicative, rhetorical and stylistic aspects. Kossuth was familiar with, and keen on using, figurativity and stylistic devices, the means of making an impression, musicality, etc. As a stylist, he respected old devices, but he also created new ones. Although he often drew upon writings by his predecessors or contemporaries, his suggestive personality always transpired and made itself obvious in his writings.

KORNÉLIA R. TOMA